

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Ayşe KORKMAZ

<https://orcid.org/0000-0001-5375-1287>

Dr. Öğr. Üyesi

akorkmaz@aybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

<https://ror.org/05ryemn72>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Sabûhî Ahmed Dede'nin Mesnevî Şerhinde Kullandığı Kaynaklar

*The Sources Used by Sabûhî Ahmed Dede in His
Commentary on the Masnavi*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 24.10.2023

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 12.11.2023

Yayın Tarihi | *Date Published*: 30.12.2023

Atıf | *Citation*

Korkmaz, A. (2023). Sabûhî Ahmed Dede'nin Mesnevî Şerhinde Kullandığı Kaynaklar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2009-2031. <https://doi.org/10.34083/akaded.1380465>

Korkmaz, A. (2023). The Sources Used by Sabûhî Ahmed Dede in His Commentary on the Masnavi. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2009-2031. <https://doi.org/10.34083/akaded.1380465>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Ayşe KORKMAZ | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

* Bu çalışma, yazarın 2012 yılında tamamladığı “Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî adlı Mesnevî şerhi (IV.-VI. cilt) (İnceleme-tenkitli metin-sözlük)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin XIII. yüzyılda Farsça kaleme aldığı altı ciltlik eseri *Mesnevî*, Türk kültüründe büyük bir yer edinmiş sayılı eserlerdendir. İçerisinde pek çok tasavvufî bilgi gizleyen, sembollerle dolu, kapalı bir anlatıma sahip olan bu eserin, okuyucular tarafından doğru anlaşılabilmesi için XV. yüzyıldan itibaren *Mesnevî* şerhleri yazılmaya başlanmıştır. Bu şerhler, şârihin ilmî, dinî, tasavvufî birikimine göre farklılık gösterse de temelde kullandıkları kaynaklar bakımından örtüşmektedir. Başta dinî, tasavvufî kaynaklar olmak üzere, gramer kitapları, lügatler, manzum eserler, tarih ve biyografi eserleri gibi pek çok kaynağın bu şerhlerde temel kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. *Mesnevî* şerhlerinden biri olan Sabûhî Ahmed Dede tarafından yazılmış *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de diğer şerhlerde kullanılan kaynakların birçoğunu görebilmek mümkündür. Sabûhî, hem almış olduğu iyi eğitim sayesinde hem de kendi birikimi neticesinde eserinde çok sayıda dinî, tasavvufî ve edebî kaynak kullanmıştır. Bu çalışmada *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhi incelenmiş, şârihin birikimi neticesinde kullandığı kaynaklar ortaya koyulmuş ve bu kaynakların kullanımını göstermek amacıyla örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhtiyârât-ı Sabûhî, kaynaklar, *Mesnevî* şerhi, Sabûhî Ahmed Dede.

Abstract

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî's six-volume work Mesnevî, penned in Persian in the XIIIth century, is one of the few works that have achieved a great place in Turkish culture. In order for readers to comprehend this work, which conceals a great deal of mystical knowledge, is full of symbols and has a veiled narrative, Masnavi commentaries began to be written from the XVth century onwards. Although these commentaries differ depending on the scholarly, religious and mystical background of the commentator, they basically overlap in terms of the sources they use. It is seen that many sources such as grammar books, dictionaries, poetic works, history and biography works, especially religious and mystical sources, are used as the main sources in these commentaries. It is possible to observe many of the sources used in other commentaries in İhtiyârât-ı Sabûhî, written by Sabûhî Ahmed Dede, which is one of the commentaries on Masnavi. Sabûhî used many religious, Sufi and literary sources in his work both thanks to the good education he received and as a result of his own knowledge. In this study, İhtiyârât-ı Sabûhî's commentary on al-Masnavî is analyzed, the sources used by the commentator owing to his intellect are presented and examples are given so as to indicate the use of these sources.

Keywords: *İhtiyârât-ı Sabûhî, Masnavî commentary, Sabûhî Ahmed Dede, sources.*

Giriş

Klasik şerhler, anlaşılması güç dinî, tasavvufî veya edebî bir eserin hedef kitle tarafından doğru şekilde anlaşılmasını sağlamak için yazılmış eserlerdir ve bu eserler edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Bu şerhlerin başlangıç noktası olarak Kur'ân-ı Kerîm tefsirleri düşünülebilir. Sonrasında ise hadis, fıkıh, akaid kitapları, esma-i hüsnâlar, dua mecmuları gibi dinî eserler ile mantık, tıp, astronomi gibi din dışı eserler şerh edilmiştir. Klasik şerhlerin amacı, bir eserin okuyucu tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Bu sebeple şerhi yapan kişinin metne ne kadar hâkim olduğu, onu nasıl aktardığı önemli bir konu haline gelmektedir. Dîvânlar, dinî, ahlakî, didaktik eserler, lügatler ve manzum diğer eserler, Türk edebiyatında şerh edilen metinler olarak belirlenmektedir Edebiyatımızda -*Mesnevî* dışında- en çok şerhi yapılan eserlerin başında *Gülistan*, *Bostan*, *Mantuku't-Tayr*, *Hâfız Dîvânı* gibi eserler gelmektedir.

Türk edebiyatında en çok şerhi yapılan eserlerden biri de şüphesiz *Mesnevî-i Şerîf*'tir. Eserdeki beyti sayısının fazla (eserin uzun) olmasından dolayı yazıldığı günden bugüne kadar tamamına yapılmış şerh sayısının yediyi geçmediği görülmektedir¹ (Güleç, 2008). Yazılan şerhler genellikle, ilk on sekiz beytin şerhi, ciltlerden bir veya birkaçının şerhi veya şârihin seçtiği beyitlerin şerhi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metinlerden biri de XVII. yüzyılda Sabûhî Ahmed Dede tarafından yazılmış olan *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı seçme beyitlerden oluşmuş *Mesnevî* şerhidir.

Sabûhî Ahmed Dede XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, Tokat asıllı bir şârih ve şairdir. Kaynaklarda kendisi ve ailesi hakkında çok bilgi olmamasına rağmen *Mesnevî* şerhi yazmasından dolayı Mevlevî çevrelerce iyi bilinen bir zattır. İlk eğitimini babası hatîp Mehmed Emin Efendi'den aldığı düşünülen Sabûhî'nin sonrasında iyi bir eğitimden geçtiği bilinmektedir. Arapça ve Farsçaya olan hâkimiyeti, hadis ve tefsir kaynaklarını biliyor ve kullanıyor oluşu, *Dîvân*'ındaki Farsça şiirler onun aldığı eğitimi göstermesi bakımından önemlidir.²

Sabûhî Ahmed Dede'nin tasavvufî gelişimine bakıldığında ise ilk olarak Bektâşî Kâsım Baba'ya intisap edip Bektâşî olduğu, Kâsım Baba'nın ölümünden sonra Konya'ya gelip Bostan Çelebi'ye intisap ederek Mevlevîliğe geçtiği bibliyografik kaynaklarda yer almaktadır.

¹ Güleç'in eserine göre bu şerhler; Mustafa Şem'î Dede, İsmail Ankaravî Rusûhî Dede, Şifâî Mehmed Dede, Şeyh Murâd-ı Buhârî, Ahmed Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbakî Gölpinarlı'nın yapmış olduğu şerhlerdir.

² Sabûhî Ahmed Dede hakkındaki bilgiler için Ali Enver'in Semâhâne-i Edeb, Mustafa Mucib'in Tezkîre-i Mucib, Ayvansarâyî'nin Vefeyât-ı Ayvansarâyî, Bursalı Mehmed Tâhir'in Osmanlı Müellifleri, Gölpinarlı'nın Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, Hüseyin Vassaf'ın Sefine-i Evliyâ, İhtilafçı Mehmed Ziyâ Bey'in Yenikapı Mevlevîhânesi, İsmail Belig'in Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdetü'l Eş'âr, Mehmed Süreyyâ'nın Sicill-i Osmânî, Sahîh Ahmed Dede'nin Mevlevîler Târîhi, Sâkıp Mustafa Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevleviyân, Seyyid Rızâ'nın Tezkîre-i Rızâ adlı eserleri taranmış ve şârih hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Bostan Çelebi ve Ebu Bekir Çelebi yanında çilesini tamamlayan Sabûhî'nin daha sonra Şam Mevlevîhânesi'ne görevlendirildiği ve 1026/1617 yılında Şam'a gittiği bilinmektedir (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 2a). Şam'daki görevinin ardından İstanbul'a gelerek (1045/1635) Yenikapı Mevlevîhânesi'nde şeyh olmuştur. (Sahîh Ahmed Dede, 2011).

Ölüm tarihi hakkında kaynaklardan bazıları 1054/1644 yılını gösterirken (Mûcib, 1997; Ayvansarâyî, 2013; Mehmed Süreyya, 1996) bazıları ise 1057/1647 yılını bildirmiştir (Esrâr Dede, 2000; Sahîh Ahmed Dede, 2011; Ali Enver, 2010; İsmâil Belig, 1999). Mezarı Yenikapı Mevlevîhânesi'nde yer almaktadır.

Sabûhî Ahmed Dede'nin bilinen iki eseri mevcuttur. Bunlardan biri *Dîvân*, diğeri de *İhtiyârât-ı Sabûhî*'dir. *İhtiyârât-ı Sabûhî*, *Mesnevî*'den seçilmiş beyitlerin şerhini esas alan bir eserdir. Eserin başında Şam'da bir süre kaldıktan sonra bu eseri yazdığını ve eseri orada tamamladığını belirtir:

Niçe zamân ol 'azîzün hidmet-i şerîfleri ile behremend olmak müyesser oldukdan sonra bu hakîr-i kalîlül-bidâ'a seccâde-i hilâfetle teşrîf buyurup hicret-i nebeviyyenün bin yigirmi altı senesinün evâhirinde Şâm-ı cennetâsâya irsâl buyurdılar. Çün bir eyem-i evkâtda ve eşref-i sâ'atde gelüp mahrûsa-ı Şâm'a vâsıl olup ol hidmet-i sa'âdet-encâmun ihtimâm-ı tamâm ile edâsına şurû' olındı (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, s. 2a).

Yine Sahîh Ahmed Dede (2011) de eserin, Sabûhî'nin 1026/1617 yılında Şam'a geldikten sonra yazdığını belirtmektedir.

Sabûhî eserin sebab-i teşrîhinde; bazı dostlarının isteği ile *Mesnevî-i Şerîf*ten âyet ve hadis içeren beyitleri, Arapça beyitleri ve müşkil beyitleri öğrencilere açıklamak için şerh ettiğini yazmaktadır (Töre, 2021a).

Ba'zı ihvân-ı safâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki Mesnevî-i Şerîf'de vâkı' olan âyât u ehâdisün ve 'Arabî ebyâtun tefsîrin ve ba'zı müşkil olan ebyâtın îcâz u ihtisâr üzre Türkî 'ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtedîye fehmi âsân ola. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 2a)

Sahîh Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin tamamlanış tarihi olarak 1040/1630 tarihini göstermiştir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin tespit edilebilen 13 nüshası mevcuttur. (Korkmaz, Töre, 2022; Kızılkaya, 2019). Bu nüshalar arasında sadece iki tanesi elde edilememiştir. *İhtiyârât-ı Sabûhî* ile ilgili Emre Töre ve Ayşe Korkmaz'ın doktora tezleri mevcuttur. Bu tezlerde, tam olan 5 nüshadan yola çıkılarak tenkitli metin oluşturulmuş ve böylelikle şerh metni bir bütün halini almıştır. Bu çalışmada da Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2085 ve 2086 numaralı nüshalar esas alınmıştır.

Şârihler; *Mesnevî* gibi iç içe geçmiş, girift yapıda anlamlar içeren bir metni şerh ederken farklı kaynaklardan yararlanmak durumunda kalmışlardır. Genel hatlarıyla bakacak olursak bu şerhlerde âyet ve hadisler, tasavvufî kaynaklar, Arap, Fars ve Türk edebiyatından şiirler, kendinden önce yapılmış şerhler, lügatler, tefsir, fıkıh, kelim

eserleri, nasihat içerikli eserler, gramer kitapları, tarih, coğrafya, mantık, felsefe eserleri gibi pek çok eserden faydalandığı görülmektedir (Çınarcı, 2020).

Bir şerh metni olan *İhtiyârât-ı Sabûhî*, diğer şerh metinleri gibi okuyucunun anlamakta zorluk çektiği ve yetersiz kaldığı bölümleri anlaşılır hale getirmek, kelime ve ibareleri açıklamak ve şerhin yazıldığı dönemdeki düşünce ve kültür unsurları hakkında bilgi vermek amacını taşımaktadır. Burada metni doğru şekilde okuyucuya anlatmak için öncelikli olan şey, şârihin bilgi birikimidir. Başka bir deyişle şârih şerhini doğru bir şekilde okuyucuya aktarmak için belli kültürel donanımlara sahip olmak zorundadır. Bunlardan bazıları; dili ve grameri iyi bilmek, şerh metninin konusu ile alakalı kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmak ve o kaynaklara örnek verebilecek kadar hâkim olmaktır (Çınarcı, 2020).

Bu çalışmada *İhtiyârât-ı Sabûhî* içerisinde yer alan kaynaklar örneklerle verilmeye çalışılmıştır. Sırasıyla "Dinî Kaynaklar, Manzum Kaynaklar, Mensur Kaynaklar, Mesnevî Şerhleri, Lügatler, Atasözleri ve Mesnevî'den Kıssalar" başlıkları altında kaynaklar tespit edilmiş ve kullanım şekilleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

1. Dinî Kaynaklar

1.1. Âyetler

Mesnevî "belki her on mısraından birinde Mevlânâ'nın ya bir âyet ya bir hadis zikrederek fikir ve iddiasını o en büyük kaynaklara" (Kabaklı, 1976, s. 196) dayandırması sebebiyle magz-ı Kur'ân olarak nitelendirilmiştir. Sabûhî'nin yapmış olduğu şerhe baktığımızda da bu düşüncenin doğruluğu bir kez daha ispatlanmaktadır.

Eserin sebab-i teşrihinde şârih şöyle demektedir:

Ba'zı ihvân-ı safâ ve hullân-ı vefâ ibrâm u ilhâh eylediler ki Mesnevî-i Şerîf'de vâkı' olan âyât u ehâdisün ve 'Arabî ebyâtun tefsirin ve ba'zı müşkil olan ebyâtın icâz u ihtisâr üzre Türkî 'ibâretle şerh eyleyem, tâ ki tâlibân-ı mübtediye fehmi âsân ola. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 2a)

Buradan anlaşılacağı üzere şârih, şerh edilecek beyitlerin seçiminde öncelikle âyet ve hadis içerip içermemesine dikkat etmiştir. Bu sebeple beyit şerhlerinde bolca âyet ve hadise başvurmuştur.

Şerhe kaynaklık eden bu âyetlere bakacak olursak üç farklı sebeple şerhte yer aldıkları görülebilir. Âyetlerin, öncelikle âyetin bir parçasının beyitte yer alması dolayısıyla:

Nâ-hoşet n'âyed makâl-i ân emîn (6:95)³

Ol emîn ki Hazret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâmdur. Anun makâl-i rûh-perveri sana hoş gelmez.

³ Verilen örneklerde yer alan beyitlerin sonunda parantez içerisinde verilen sayılardan ilki cildi, ikinci sayı ise o ciltte şerh edilen kaçınıcı beyit olduğunu göstermektedir.

Der-nubî ki lâ-uhibbu'l-âfilîn (6:95)

Ya'nî **Kur'ân-ı 'Azîm'de** Hazret-i İbrâhîm'ün bu kelâmı sana hoş gelmez ki Cenâb-ı 'İzzet **sûre-i En'âm**'da haber virdi:

Fe-lemmâ cenne 'aleyhi'l-leylu re'â kevkebâ kâle hâzâ rabbî fe-lemmâ efele kâle lâ-uhibbu'l-âfilîn. Ya'nî Hazret-i İbrâhîm'ün lâ-uhibbu'l-âfilîn didüğü ya'nî gurûb idicileri sevmezüm didüğü sana hoş gelmez. Sevmezüm demek bu mahalde gurûb idicileri ilâh ittihâz eylemezüm, dimekdür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 187b)

İkinci olarak âyetin tercümesinin veya âyeti hatırlatan bir kelimenin beyitte yer alması dolayısıyla:

Hem-çünân ki ashâb-ı Fil ü kavm-i Lût
Kerdişân mercûm çün hod ân sühût (5:1469)

Ya'nî Allâh'dan gayrı müşterî taleb eyleme ki ziyân eylersin. Şeytân seni kendü gibi mercûm eyler. Nitekim ashâb-ı Fil'i ve kavm-i Lût'ı mercûm eyledi. Hak Ta'âlâ ashâb-ı Fil'i şeytân söziyle 'amel eyledükleri için ebâbil kuşlarına emr eyleyüp fındık kadar taşcağızlar-ile recm itdürüp cümlesin helâk eyledi. Nitekim buyurur:

Ve ersele 'aleyhim tayran ebâbil. Termîhim bi-hicâretin min-siccil. Fe-ce'alehum ke'asfin me'kül. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 156a)

Son olarak da beyitlerin şerhinin desteklenmesi dolayısıyla kaynak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir:

Ger ne kûh u seng bâ-dîdâr şud
Pes çerâ Dâvud-râ û yâr şud (4:2415)

Yâ cibâlu evvibî me'ahu ve't-tayra mazmûn-ı şerîfince bu seng ü kûh eger hitâb-ı Hakk'ı istimâ' itmese Hazret-i Dâvud'la âvâze nice yâr olurdu. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 107a)

Âyetler verilirken şârih, bazen âyetin hangi sûrede geçtiğini belirtirken bazen buna ihtiyaç duymamıştır:

Guft yezdân vasf-ı ân cây-ı hârec Behr-i mahşer lâ-terâ fihâ 'ivec (4:185)

Sûre-i Tâhâ'da buyurur:

Ve yes'elûneke 'ani'l-cibâli fe-kul yensifuhâ rabbî nesfen. Fe-yezeruhâ kâ'en safaafen. Lâ-terââ fihâ 'ivecen ve lâ-emten. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 88a)

Sûre adı ve âyet numarası verilmemesi kaynak gösterimi bakımından eksiklik olarak düşünülebilirken şerh içerisinde kaynak olarak kullanılan âyetlerin çoklukla açıklandığı dikkat çekmektedir. Bu açıklamalar bazen âyeti kelimelere/kelime gruplarına ayırarak parça parça bazen de bir bütün halinde yapılmıştır. Bazı açıklamalarda şârih açıklamayı önce Arapça olarak yapmış sonrasında "ya'nî" diyerek Türkçe açıklamayı eklemiştir. Şârihin açıklamadan verdiği âyet sayısı, açıklama yaptığı âyet sayısına göre oldukça azdır.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin tüm ciltleri incelendiğinde 1490 adet âyet iktibasına rastlanmıştır. Şârihin, *Mesnevî*'yi neden şerh ettiğini açıkladığı sebab-i teşrih bölümünde, şerh edilecek beyitler seçilirken özellikle âyet (ve hadis) içeren beyitlerin öncelendiği belirtilmiştir. Bu beyit seçimi de beraberinde âyet bakımından zengin bir şerhi ortaya çıkarmıştır. Âyet kullanımının bu denli yüksek olması, Kur'an'ın, *Mesnevî*'nin hem kendisine hem de şerhlerine kaynaklık ettiğinin en önemli kanıtıdır.

1.2. Hadisler

Âyetler bölümünde bahsedilen sebab-i teşrih dolayısıyla, *İhtiyârât-ı Sabûhî*'nin en önemli ve en çok başvurulan ikinci kaynağı hadislerdir. Bu şerhte kullanılan hadisler bir araç değil bir amacı ifade etmektedir. Bu sebeple eser içerisinde bolca hadis görebilmek mümkündür.

İhtiyârât-ı Sabûhî incelendiğinde dibâcede 1, *Mesnevî* dibâcesinde 4, birinci cilde başlangıçta 1, birinci ciltte 159, ikinci ciltte 135, üçüncü cildin dibâcesinde 2, üçüncü ciltte 103, dördüncü ciltte 74, beşinci ciltte 90 ve altıncı ciltte 101 adet olmak üzere toplamda 670 adet hadise rastlanmaktadır.

Hadisler de tıpkı âyetler gibi üç farklı biçimde (sebeple) karşımıza çıkmaktadır: Şerh edilen beyitlerin içinde hadis parçalarının orijinal haliyle yer alması, şerh edilen beyitlerin içerisinde hadisten bir bölümün tercümesinin veya hadisi hatırlatan bir kelimenin olması ve hadisin beyit şerhini destelemek için kullanılması...

Guft mûtû kullukum min-kabli en
Ye'tiye'l-mevtu temûtû bi'l-fiten (4:2272)

Hazret-i Peygamber didi ki mevt ihtiyârıyla cümlenüz ölün mevt-i tabî'i gelüp
fitne ile helâk olmazdan öndin. Nitekim buyurur:

Mûtû kable en temûtû. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 106a)

Şârih hadisleri kullanırken "*Hazret-i Resûlu'llâh salla'llâhu 'aleyhi ve sellem buyurur, Nitekim buyurur, Hazret-i Resûl-i Hudâ nasihat yönünden buyurur, İşâretdür ol hadîs-i kudsiye ki buyurur, bu beyt-i şerîf bu hadîs-i kudsinün mazmûnına işâretdür, Hadîs-i kudside buyurur, Kemâ kâle'n-nebî 'am*" gibi bazı ifadelerle hadis olduğuna değinmiş fakat hadislerin kaynaklarından bahsetmemeyi tercih etmiştir. Ancak bazı yerlerde hadislerin râvilerinden bahsedilmiştir. Bu kullanımı hadislerin sahihliğini göstermek amacıyla tercih ettiğini söyleyebiliriz. Eserde adı geçen râvilerden bazıları şunlardır: Ebû Sa'îd, Ahmed ibn-i Âmir, İbn-i Mektûm, İbn-i Mes'ûd, Abdullâh ibn-i Abbâs, Hazret-i Âişe, Ümmü Seleme, Enes ibn-i Mâlik, İmâm Mâlik:

Ve **Ebû Derdâ** radiya'llâhu 'anh, Resûlu'llâh salla'llâhu 'aleyhi ve sellem Hazretlerinden rivâyet ider ki ol Hazret buyurdu çün giceden üç sâ'at bâkî kala Hak Sübhânehu nazar eyler ol kitâba ki kendüden gayrı ol kitâba hiç kimse nazar eylemez. Diledügin mahv eyler ve diledügin isbât ider. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 37b)

Bu durum; âyetlerde olduğu gibi, şârihin delil olarak gösterdiği kaynakların nereden alındığını belirtmemiş olması bakımından bir eksiklik olarak düşünülebilir. Her ne kadar şârih şerhinde kaynak belirtme konusunda eksik de kalsa; çok çeşitli hadisler kullanması, bu hadisleri açıklayabilecek yeterlilikte olması, *Mesnevî*'nin kaynaklarından birinin de hadisler olduğunu ortaya koyması bakımından bize birçok bilgi sunmaktadır.

1.3. Diğer Dinî Kaynaklar

1.3.1. Peygamber Kıssaları

Kıssa ve menkıbe anlatma, Doğu edebiyatında sıklıkla kullanılan önemli unsurlardan biridir. Bu uygulama şerhlerde de konuyu anlaşılır kılmak, akılda kalıcılığı sağlamak ve manayı pekiştirmek gibi sebeplerle kullanılmaktadır (Başçetin, 2019). *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de de bu durum değişmemiştir. Eserde peygamber kıssalarına bolca yer verilmiştir. Peygamberlerin hayat hikâyelerini içeren bu anlatıların temelini âyet ve hadisler oluşturmaktadır:

Çün der-efkendet derîn âlûde rûz (4:3190)

Çün bıraktı seni bu mülevves nehre.

Dem-be-dem ber-h'ân u mî-dem kul e'uz (4:3190)

Dem-be-dem kul e'uz sûresin oku ve üfür. İşâretdür ol kıssaya ki kavm-i Yehûd'dan birisi Hazret-i Resûlullâh'a sihr eyleyüp on bir düğüm bağlayup bir kuyuya bıraktı. Hazret-i Resûlullâh haste oldu. Mu'avvezeteyn ol vakt nâzil oldu ve Hazret-i Cebrâ'il mahall-i sihri haber virdi. Pes Hazret-i Resûlullâh Hazret-i 'Alî'yi gönderdi. Ol sihri getürdi. Mu'avvezeteyni anun üzerine okıyup üfürdi. Her âyeti okıdukça bir düğüm çözüldü. Tâ Hazret-i Resûlullâh sıhhat buldı. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 112b)

Beyitler şerh edilirken başta Hz. Muhammed olmak üzere; Hazret-i Âdem, Hazret-i İdrîs, Hazret-i Nûh, Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i Lût, Hazret-i Yakûb, Hazret-i Yûsuf, Hazret-i Eyyûb, Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsâ, Hazret-i Hârûn, Hazret-i Dâvûd, Hazret-i Süleymân, Hazret-i Zekeriyâ ve Hazret-i İsâ'nın isimleri zikredilmektedir. Onların kıssaları; şerhi genişletmek, şerhin akıcılığını sağlamak ve anlatılmak istenen düşünceyi desteklemek amacıyla yer almaktadır. Ayrıca peygamber kıssalarının Kur'ân-ı Kerîm kaynaklı olması bakımından hem *Mesnevî*'nin hem de mezkûr şerhin ana kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olduğu düşüncesine katkı sağlanmaktadır.

1.3.2. Kaynağını Kur'an-ı Kerîm'den Alan Dinî Şahsiyetlere Ait Kıssalar

İhtiyârât-ı Sabûhî'de faydalanılan kaynaklardan biri de dinî şahsiyetlere ait kıssalardır. Burada kastedilen dinî şahsiyetler genellikle peygamberlerin çevresinde yaşamış ve peygamber kıssalarında kendilerine yer bulmuş şahsiyetlerdir. Hazret-i Havvâ, Hâbil ve Kâbil, Hazret-i Meryem, Ken'ân, Belkîs, Hazret-i Hatîce bu isimler arasında yer alır.

Dinî şahsiyetlere ait kıssalardan bahsedilirken genellikle âyet/hadis kaynaklı olmasına dikkat edilmiştir. Bir âyetin/hadisın açıklaması yapılırken bu kıssalara yer verilmiştir. Aşağıdaki örnekte Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi, cesedi günlerce sırtında taşıması ve sonunda bir kargadan örnek alarak cesedi gömmesi hikâyesi âyetlerle anlatılmıştır:

Ger budî in fehm me'r kâbil-râ (4:1301)

Kıssa-i **Hâbil ü Kâbil** sûre-i Ma'ide'de mezkûrdur, evveli budur:

Vetlu 'aleyhim nebe'ebney âdeme bi'l-hakkı iz karrabâ kurbânen fe-tukubbile min-ehadihimâ ve lem yutekabel mine'l-âhar kâle le-aktulenneke hükmince bir gün fırsat bulup Kâbil Hâbil'i yaturken bir taşla başına urup helâk eyledi. Birâder-i maktûli nice gün götürüp gezdi. Nice idecegin bilmedi. Pes Allâh Ta'âlâ Kâbil'e ta'lîm için biz zâg gönderdi. Nitekim buyurdu:

Zûd zâg-ı murde-râ der-gûr kerd (4:1305)

Fe-be'asa'llâhu gurâben yebhasu fi'l-ardı li-yuriyehu keyfe yuvârî sev'ete ahîhi mazmûnınca gelüp ol zâg zemîni eşüp bir zâg-ı mürdeyi defn eyledi.

Guft Kâbil âh şuh ber-'akl-i men (4:1307)

Kâbil didi ki, âh tüh benüm 'akluma. Nitekim buyurur:

Kâle yâ veyletâ e'aceztu en ekûne misle hâze'l-gurâbi fe-uvâriye sev'ete ahî Hâbil'i götürüp gezdüğine peşîmân oldı. Fe-asbaha mine'n-nâdimîn Çün Kâbil Hâbil'i öldürdi. Terk-i diyâr idüp Yemen diyârına kaçup gitdi ve Hazret-i Âdem 'aleyhi's-selâm Hâbil üzerine mahzûn olup nice yıllar gelmedi. Rivâyet iderler ki evvel şî'ri Hazret-i Âdem söyledi. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 98a)

Bu hikâyelerden yola çıkarak şerhin neredeyse her aşamasında -*Mesnevî*'den alınan beyitlerin içeriği temel alınarak- en önemli kaynağın Kur'an-ı Kerim olduğu görülmektedir.

1.3.3. Diğer Dinî Şahsiyetlere Ait Kıssalar

Sabûhî Ahmed Dede şerhini yazarken sadece peygamberler ve onların etrafındaki şahsiyetlerin hikâyelerini değil aynı zamanda din âlimlerinin yaşantılarından kesitleri de kullanmıştır. Aşağıdaki örnekte İmâm-ı Gazâlî kaynak gösterilerek Meccüddîn-i Bağdâdî'nin tasavvufa yönelişi ele alınmıştır:

Ve nakl-i sahihdür ki **Meccüddîn-i Bağdâdî** rahmetu'llâhi 'aleyh yigirmi beş yaşında idi. 'Ulûm u fûnûnda sâhib-i kemâl olmuş idi ammâ tarika-ı dervîşândan nefreti var idi. Ve anlara inkârı kemâlde idi. İttifâk İhyâ-yı 'Ulûm'dan bir defter eline girdi. Ahyânen ana mütalâ'a iderdi. Ol mütalâ'a bir kâtible ihtilât-ı dervîşân müyesser oldı. Jengâr-ı inkâr âyine-i zamîrinden silinüp pâk oldı. Necmeddîn Kübrâ hizmetine yetişüp tevbe vü telkîn alup bu kâra meşgûl oldı tâ ki 'uluvv-ı dereceye irişüp şeyh-i Rabbânî oldı. Bu cümle İmâm-ı Gazzâlî'nün bir risâlesinden müyesser oldı. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 4a)

İkinci ciltte yer alan aşağıdaki örnekte de Zü'n-nûn-ı Mısri'nin bir hikâyesine yer verilmiştir:

Âftâb-ı h'îş-râ zerre nümûd
Endek endek rûy-ı hod-râ ber-güşûd (2:1388)

Hikâyet, cümle kerâmetinden biri budur ki **Hazret-i Zü'n-nûn-ı Mısri** sefineye binüp bir cemâ'atle deryâ seferin itmiş idi. İttifâk ol gemi içinde olan bâzîrgânlardan birinün bir gevheri zâyi' oldu. Birbiri mâbeyninde teftîş idüp gevheri bulamadılar. İttifâk idüp bu dervişi dahı aramak gerekdür diyüp Zü'n-nûn-ı Mısri Hazretlerine "Gevher sende olmak ihtimâli vardur." diyüp aramak kasd itdiler. Hazret-i Zü'n-nûn Cenâb-ı Hazret-i Hudâ'ya teveccüh idüp dudak debretti. Derhâl deryâ içinde nice bin mâhî baş çıkardı. Her birinün agzında gevher-i zî-kıymet-i Zü'n-nûn ol gevherlerden birin alup ol h'âceye virdi. Ehl-i keştî anı görüp feryâd idüp ayagina düşüp 'özürler dilediler. Andan sonra lakabı Zü'n-nûn kaldı. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 172a)

Bunlara ek olarak Bilâl-i Habeşî, Abdullah ibn-i Mektûm gibi şahısların kısa hikâyeleri belli yönlerden öne çıkarılarak ele alınmıştır. Ayrıca Ashâb-ı Kehf'in hikâyesine de âyet temelli olarak yer verilmiştir. Bu kullanımlar, şârihin kültürel birikim bakımından zengin olduğunu ve bu birikimi eserinin gerekli yerlerinde kullandığını göstermektedir.

2. Manzum Kaynaklar (Arap, Türk ve Fars Şairlere Ait Şiirler)

Klâsik şerhlerde şârihler bazen şerhine konu olan beyti örneklendirmek, yaptığı açıklamaya delil sunmak veya yorumunu ispatlamak gibi amaçlar için; bazen de anlaşılması zor olan bir metnin akılda kalıcılığını sağlamak için saygın şairlerin şiirlerini ve meşhur (anonimleşmiş) manzum ifadeleri kullanmıştır. Sabûhî Ahmed Dede de şerhinde manzum ifadelere oldukça fazla yer vermiştir. Kullandığı manzum ifadeleri iki açıdan sınıflandırmak mümkündür: Manzumenin kime/hangi esere ait olduğuna göre ve alıntılanan manzumenin diline göre.

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kullanılan manzumeleri, manzumelerin kime/hangi esere ait olduğuna göre dört gruba ayırmak mümkündür:

1. *Mesnevî* kaynaklı manzumeler
2. Mevlânâ'nın diğer eserlerinden seçilmiş manzumeler
3. Meşhur şairlerden alıntılanan manzumeler
4. Şairi tespit edilemeyen manzumeler

1. Öncelikle Sabûhî, *Mesnevî* şerhini yaparken şerh ettiği beyitlerin dışında şerhini desteklemek amacıyla *Mesnevî*'nin farklı ciltlerinden beyitlere yer vermiştir. Çoğunluğu birinci ciltte olmak üzere (33 adet) toplamda 45 adet *Mesnevî* beyti şerhte kullanılmıştır:

Pes çe 'izzet bâşedet ey nâdire
Çun şudî tu humurun müstenfire (1:3313)

Sûre-i Müddessir'de olan âyet-i kerîmeye işâretdür: (...) Nitekim Mesnevî-i Şerîf de işâret buyurur. Beyt:

Ez-kocâ in kavm ü peygâm ez-kocâ
Ez-cemâdî cân kerâ bâsed recâ (5:1143)

Fehmâ-yı köhne-yi kûteh nazar
Sad hıyâl-i bed der-âred der-fikr (1:2762)

Râz coz bâ-râzdân enbâz nîst
Râz ender gûş-ı münker râz nîst (6:8)

Ve saydun li'l-mezîd: Masdardur, fâ'il ma'nâsına. Ya'nî şükr sayd idicidür ni'metün ziyâdesin. Ya'nî şükr ni'metin izdiyâdına sebebdür. Kemâ kâla'llâhu Ta'âlâ ve le'in şekertum le-ezîdennekum ve le'in kefertum inne 'azâbi le-şedîd ve Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu:

Şükr-i ni'met ni'met efzûn kuned
Küfr ni'met ez-kefet bîrun kuned (1:940) (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 84b)

Bu örnekte olduğu gibi şârih şerh edilen beytin açıklamasını *Mesnevî*'nin farklı ciltlerinden alıntılacağı beyitlerle zenginleştirmiş ve kuvvetlendirmiştir.

2. Sabûhî Ahmed Dede'nin şerhini yaparken kullandığı bir diğer kaynak da Mevlânâ'nın diğer eserlerinden biri olan *Dîvân-ı Şems*'tir. Eserin altı yerinde bu eserden alıntılarla şerh zenginleştirilmiştir:

Rızânun hakîkati gönül dileğini terk eylemekdür. Hakk'un rızâsı için ve mahbûb-ı hakîkinün dileğine ve rızâsına tâbî' olmağdur. Beyt:

Güyend turâ 'ışk çîst be-gû terk-i ihtiyâr
Ankû zi-ihtiyâr nerest ihtiyâr nîst (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 61b)

3. *İhtiyârât-ı Sabûhî*'de birçok manzumeden faydalanılmıştır. Bu manzumelerin bazıları yukarıda bahsedildiği gibi *Mesnevî*'den ve Mevlânâ'nın diğer eserlerinden alıntılanmıştır, bazıları ise meşhur şairlerin şiirlerindedir. Şârih, bu şiirleri şerhine eklerken şairlerin adlarını, mahlaslarını, unvanlarını veya eserlerini vermiştir:

Nitekim **Şems-i İsfâhânî** buyururlar ki nazm:

Ger z'ânki bîrûn gurîzed ez-râh

Dîv ez-eser-i ne'ûzu bi'llâh

Tu dîvî vü turfe ânki lâ-havl

Z'in sânt revân şud est ber-kavl (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 3b)

Aşağıdaki örnekte olduğu gibi bazı alıntılarda hem isim hem de eser ismine yer verilmiştir:

Ve **Hazret-i Şeyh-i Kebîr Miftâhu'l-Gayb**'un iftitâhında buyurur, mahcubân in emr.

Çun teveccüh der-în kitâb ârend

İttılâ' ez-pes hicâb ârend (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 3b)

Aşağıdaki örnekte de şârih kaynak olarak kullandığı eseri, yazarını ve şiirin hangi bölümden alındığını ayrıntılı bir şekilde belirtmiştir:

Nitekim Şeyh 'Attâr Hazretleri kuddise sırrahu Mantıku't-Tayr'da Vâdi-i Taleb'de buyurur. Nazm:

Mâl încâ bâyedet endahten

Mülk încâ bâyedet der-bahten

Der-miyân-ı hûne bâyed âmeden

V'ez heme bîrûne bâyed âmeden (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 23a)

Şârihin, isim/eser belirterek kullandığı manzumelere en çok birinci ciltte (22 manzumenin 5'i dibâcede 12'si ilk on sekiz beytin şerhinde yer almaktadır) rastlanmaktadır. İkinci (2 adet) ve üçüncü ciltte (6 adet) de kullanılan bu yöntemi dördüncü, beşinci ve altıncı ciltte görebilmek mümkün değildir.

Sabûhî Ahmed Dede; şerhinde Sadreddin Konevî, Şems-i Isfahânî, İbn-i Arabî, Ferîdüddîn Attar, Hâce Hâfız, Fahreddîn Irakî, Şeyh Mahmûd Şebusterî, Monla Câmî, İbn-i Fâriz, Muhyiddîn-i Arabî, Hâce Kemâl, Evhâleddîn Kirmânî, Halîmî, Evhâdüddîn Kirmânî, Hazret-i İmâm-ı Alî, Hakîm Senâyî, Şeyh Sâdî, Alî bin Ebî Tâlib'in şiirlerini kaynak olarak kullanmıştır. Bu isimler arasında en çok başvurduğu isim Ferîdüddîn Attar'dır.

4. Sabûhî kaynak olarak kullandığı manzumelerin birçoğunda kaynak veya şair ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Araştırmalar sonucunda bazı manzumelerin kime ait olduğu tespit edilse de bazıları hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. İsim verilmeden yer alan Farsça beyitlerden bazılarının Mevlânâ, Şeyh Mahmûd Şebusterî, Irâkî, Senâyî, Nizâmî, Molla Câmî, İbn-i Fâriz, Ebû Sa'îd Ebu'l-Hayr, Hâfız-ı Harâbâtî, Kemâl Hocendî, Hâfız-ı Harâbâtî, Sadî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Ferududdin Attâr ve Evhâdî'nin eserlerinden alındığı tespit edilebilmiştir:

Eger besyâr dâni endekî gû

Yekî-râ sad me-gû sad-râ yekî gû (Nizâmî) (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 42a)

Âftâbî der-hezârân âb-gîne tâfte

Pes be-reng-i her yekî tâbî 'ayân endâhte (Irâkî) (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 82a)

Şerhte yer alan isim/eser belirtilmeden kullanılan Arapça beyitlerin bazılarının ise Hallâc-ı Mansur, Ebu'l-A'la, A'şa, el-Busîrî, İbnü'l-Fâriz, Lebîd, İbn-i Cerîr, İbnü'l-Kayyım, et-Taberî, Ebû Nüvâs'ın eserlerinden alındığı tespit edilmiştir:

Levle'l- hevâ lem turik dem'an 'alâ-taleli

Ve lâ-erikte li zikri'l-bâni ve'l-'âlemi (El-Busîrî) (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 146a)

Rakka'z-zucâcu ve rakkat el-hamru

Fe-teşâbehâ ve teşâkele'l-emru

Fe-ke-ennehâ hamrun ve lâ-kadehun

Ve ke-ennahâ kadehun ve lâ-hamru (Sühreverdi el-Maktûl) (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 161b)

İsim/Eser adı verilmeden yazılan Türkçe şiiirlerin şairlerinden sadece Fuzûlî belirlenebilmiştir:

'İşkdur bir neş'e-i kâmil kim andandur müdâm

Mejde teşvîr-i harâret neyde te'sîr-i sadâ (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 21b)

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kullanılan manzumeler birinci ciltte 116, ikinci ciltte 49, üçüncü ciltte 35, dördüncü ciltte 11, beşinci ciltte 13, altıncı ciltte 20 adet olmak üzere toplamda 244 tane dir. Aşağıdaki tabloda bu durum gösterilmektedir:

Ciltler	Manzum İktibas Sayısı
Birinci Cilt	116
İkinci Cilt	49
Üçüncü Cilt	35
Dördüncü Cilt	11
Beşinci Cilt	13
Altıncı Cilt	20
Toplam	244

İhtiyârât-ı Sabûhî'de kullanılan kaynaklara bakarak şârihin etkileşim halinde olduğu şairler belirlenebilmiştir. Fakat şârihin kaynak göstermeden kullandığı manzumeler şerh yapılırken hangi eserlerden/şairlerden faydalandığını öğrenmemizi zorlaştırmaktadır.

Yukarıdaki sınıflandırmanın yanında, kaynak olarak kullanılan manzumelerin dilleri esas alınarak da bir tasnif yapılabilir. Bu şekilde ele alınacak olursa; Farsça Kaynaklar, Arapça Kaynaklar, Türkçe Kaynaklar olarak sınıflandırılabilir.

İhtiyârât-ı Sabûhî'nin tüm ciltleri incelendiğinde şârihin en fazla Fars şairlerin eserlerinden faydalandığı tespit edilmiştir. Şârih bazı manzumelerde kaynak belirtirken çoğunluğunda kaynak belirtmemeyi tercih etmiştir. Arapça kullanıma örnek olarak:

Ve **İbn-i Fâriz Hazretleri**'nün bu beyt-i latifinden dahı ma'lûm olur:

Sâ'ike'l-ez'âni yatvi'l-bîde tay

Mun'imen 'arric 'alâ-kusbâni tay (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 82b)

Türkçe kullanıma örnek olarak:

TA'CİL-İ FERMÛDEN-İ PÂDŞÂH EYÂZ-RÂ Kİ ZÛD İN HÛKM-RÂ BE-FAYSAL RESÂN pâdşâhun Eyâz'a buyurması beyânundadır ki tîz bu hükmi fasl eyle; **VE MUNTAZİR MEDÂR U EYYÂM BEYNENÂ ME-GÛ** mücrimleri muntazir tutma bizüm mâbeynimüzde niçe günler var, bugün olmazsa yarın olsun dime; **EL-İNTİZÂRU MEVTU AHMEZ** intizâr mevt-i ahmezdür. Ahmez bir câneverdür ki deryâda olur. Ayakları yokdur. Deryâ mevc urup anı kenâra atar. Gâh olur ki bir mevc dahı gelüp anı deryâya salar ve gâh olur ki mevc gelmez intizârla kenârda helâk olur. Ol sebebden darb-ı mesel olup intizâra mevt-i ahmez dirler. Beyt:

İntizâra mevt-i ahmez didiler

Âdem oğlu ana döymez didiler (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 165a)

Farsça kullanıma örnek olarak:

REVÂN GEŞTEN-İ ŞEHZÂDEGÂN

Gerçi ne-tevân be-dûst reh borden

Şart-ı yârîst der-taleb-i morden (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 225a)

Şârihin kullandığı bu manzum kaynaklar; onun Fars ve Arap edebiyatındaki şairleri tanıdığını ve bu şairlerin eserlerine, konuya uygun örnek verebilecek kadar hâkim olduğunu göstermektedir. Ayrıca şârih, bu manzum örneklerle şerhine akıcılık kazandırmıştır.

3. Mensur Kaynaklar

Sabûhî Ahmed Dede *Mesnevî*'yi şerh ederken; şerhini güçlendirmek adına başka yazarların/bilginlerin eserlerinden de faydalanmıştır. Bu eserler kaynak olarak kullanılırken çok az yerde eserin isminden bahsedilmiş, genellikle yazar/bilgin adına değinilmiştir.

Birinci ciltte; İbn Arabî, Şeyh Necm-i Dâye, Fakîh Siyâhî Efendi, Sultân Veled, Ferîdüddin Attar, İmâm-ı Alî, Kadı Beyzâvî, Sadreddin Konevî, Hüsameddin Çelebi, Abdullâh Ensârî, Aldülkerim Çelebi, Zünûn-ı Mısrî, Ebî Tâlib-i Mekkî, Monla Câmî, Ebû Amr ed-Dânî, İmâm-ı Câfer-i Sâdık ve İmâm-ı Kuşeyrî isimlerine ve bu isimlerin eserlerinden parçalara rastlanmıştır:

Nitekim sultânü'l-meşâyih **Bâyezîd-i Bestâmî** buyurur: “Rızâ-yı kazâ-yı Hudâ-bende bir mertebe itilâ bulmuşdur ki eger beni dûzah içinde ebedî habs eylese cennet içinde olmuş gibi safâ ideydüm anun rızâsın gözetdiğüm eclden ve cennette olanlardan ziyâde şükran üzere olaydum” dedi. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 61b)

İkinci cilde baktığımızda Kadı Beyzâvî, Zünûn-ı Mısrî, İmâm-ı Câfer-i Sâdık, İmâm-ı Humeynî, Râbia Udivviye, İmâm-ı Ebu'l-Leys, Bayâzîd-i Bestâmî ve İmâm-ı Alî'nin eserlerini kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir:

Ve **Hazret-i Zü'n-nûn-ı Mısri** buyururlar ki akrebu'n-nâs ile'l-kufr zû hâcet lâ-sabr lehu (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 159b)

Üçüncü ciltte Ebubekir Varrâk, Şem'i Efendi, İsmâil Dede, İbn Arabî, Ebî Tâlib-i Mekki, Sülemî, İmâm-ı Şâfi, Hasan Basri, İmâm-ı Vâsıtî ve Hüseyin Mansûr'un eserlerinden yararlanıldığı tespit edilmiştir:

Hazret-i Hasan Basri (6) radiya'llâhu 'anh buyurur ukûbetu'l-'ulemâ'i mevtu'l-kalbi ve mevtu'l-kalbi talebu'd-dunyâ bi-'ilmi'l-âhireti. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 57b)

Dördüncü ciltte sadece üç isimden bahsedilmektedir. Bunlar; Hallâc-ı Mansûr, Katâde ve Aliyye bin Ebâ Tâlib'dir:

Hüseyin Mansûr kaddesa'llâhu sırrehu'l-'aziz gibi zîrâ böyle dimişlerdür:

Uktulûni yâ sikâti inne fi-katli hayâti. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 87b)

Kul yâ ehle'l-kitâbi, di yâ Muhammed, iy ehl-i kitâb! Hıtâb ehl-i İnciledür. **Katâde** buyurmuş ki Yehûd-ı Medîne dahı bu hıtâbda dâhildürler. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 103b)

Çün nazar der-piş efkend û bedîd
Ân çe h'âhed bûd tâ mahşer bi-dîd (4:2906)

Nitekim emîrû'l-mü'minîn '**Aliyye bin Ebâ Tâlib** buyurur:

Lev kuşife'l-gatâ'u mâ ezdedtu yakînen. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 109b)

Dördüncü cildin bir yerinde de düşünceleri açıklamak için Ebû Hanîfe ve İmâm Mâlik'in görüşlerine yer verilmiştir:

Ebû Hanîfe bu kavle zâhib olmuş ve **İmâm Mâlik** sâ'ir mesâcidi Harâm'a kıyâs itmiş men'de. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 90a)

Beşinci cilde baktığımızda Kadı Beyzâvî, Keşşâf, 'İkrime, Ebû Sa'id Hazerî, Enes bin Mâlik ve Hazret-i İmâm Cafer'in isimlerinin ve görüşlerinin yer aldığı görülmektedir:

Hazret-i İmâm Ca'fer'den menkûldür ki Hak Ta'âlâ ol mekânı sıdkla vasf eyledi. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 181a)

Altıncı ciltte ise sadece İmâm Kuşeyrî ve İmâm Mâlik'in isimlerinin zikredildiği görülmektedir:

İmâm Kuşeyrî rahmetullahi 'aleyh buyurmuş: Kalb odur ki hâli ola Allâh'dan gayrıdan. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 215b)

Yukarıda verilen örneklere bakıldığında şârihin tek bir dil ile yetinmeyip hem Arapça hem de Türkçe olarak alıntı yaptığı görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde de Farsça bir alıntı yapmıştır. Bu durum bize şârihin hem eserin orijinal halinden faydalandığını hem de mezkûr bölümlerin tercümesini yapıp kullandığını göstermektedir:

Ve **Fakîh Siyâhî Efendi** rahmetu'llâh bu husûsda katı ma'kûl buyurmuşlardır: “Ve suhanhâ ki der-ibtidâ kerden be-harf bâ-mesmû' est heme müzeyyef u masnû'st” demişdür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 5a)

Ve **Şeyh Necm-i Dâye** rahmetu'llâhi 'aleyh buyurur: “Bî-çâre-i pür-ta'b ki şeyh-i râsih neyâbed ve resed-i şeytân nâsih dîn-i gerded temessuk be-keleimât-i meşâyih kuned” ya'nî şol bî-çâre-i pür-ta'b ki bir şeyh-i râsih bulmaya ve korka ki şeytân-ı talebdânun dînini nâsih ola diyü gerekdür ki meşâyihün kelime'nin temessük idene. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 3b)

Bunlara ek olarak şârih; kaynak kullanımında yukarıda bahsedildiği gibi yazar/bilgin isimleri vermenin yanı sıra eser isimleri de zikretmiştir. Şârih bazen yazar ve eser ismini birlikte verirken bazen sadece yazar veya eser ismi vermekle yetinmiştir:

Şeyh 'Attâr Hazretleri kuddise sırrahu **Mantku't-Tayr**'da bu hicâbları yidi sınıfa kesr idüp yidi vâdiye taksim eyledi. Ve ol vâdi-i taleb, vâdi-i 'ışk, vâdi-i ma'rifet, vâdi-i istignâ, vâdi-i tevhi'd, vâdi-i hayret, vâdi-i fakr u fenâ. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 22b)

Nitekim **Şeyh-i Ekber** radiya'llâhu 'anh **Fusûs**'un sebep-i te'lifinde buyurdu: “Hazret-i Resûl salla'llâhu 'aleyhi ve sellem mütemessil olup buyurdu ki hâzâ kitâbu Fusûs'l-Hikem hudhu va'hruc bihî ile'n-nâsi yentefi'üne bihî. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 3b)

Sâhib-i Te'vilât buyurmuş: Hak Sübhâne sahâbe-i Resûle salla'llâhu 'aleyhi ve sellem fenâ-yı fi'li ta'lîm buyurup fi'li anlardan selb idüp ol emri kendüye isbât itmekle ki fe-lem taktulûhum ve lâkina'llâhe katelehum buyurdu. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 42b)

Vasît nâm kitâbda **'İkrime**'den nakl eylemiş ki ehl-i beytden murâd ezvâcdur, demiş. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 125a)

Tefsîr-i Beyzâvî'de ve **Zâdu'l-Mesir**'de kavli-i 'âmdur ezvâca ve evlâda, diyü buyurmuşlar ve sâhib-i **'Aynu'l-Me'ânî** buyurmuş ki zâhir-i tefsîr ana delâlet ider ki ehl-i beyt ezvâc ola. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 125a)

Kitâb-ı Meşârifün yedinci bâbında mezkûr ve şârihler anun şerhinde buyurmuşlar: (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 123b)

Şârihin şerh sırasında kullandığı bu kaynakların çoğunluğunun Arapça oluşu ve neredeyse hepsinin din bilginleri ve eserlerinden oluşması dikkat çekicidir. Bu durum bize şârihin hem Arapça konusundaki yetkinliğini hem de bilgi birikimi açısından doygunluğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4. Mesnevî Şerhleri

Sabûhî Ahmed Dede'nin kullandığı kaynaklardan bir diğeri de diğer *Mesnevî* şerhleridir.

Sabûhî üçüncü cildin dibacesinde ve dördüncü ciltte İsmâil Dede ve Şem'î Efendi'den bahsetmekte ve onların şerhlerini okuduğunu dolaylı da olsa göstermektedir:

Merhûm **Şem'î Efendi** "Felek-i nûrânîden murâd şu'ûn-ı zâtîyyede münderic 'ilm-i İlâhî'den sâbit olan felek-i nûrânî olmak rûşendür ki bu 'âlem-i mülkde olan felek-i rûhânînin devr ü hareket ü te'siri ol felek-i nûrânînin te'sirindendir" demiş ve merhûm **İsmâ'il Dede** "Ve felek-i nûrânî vü rahmânî vü derrîden murâd her bir cürm felekün 'aklıdır ki anda hâkim ü müdebberdür. Cümlesi 'ukûl-ı 'aşere olur" demiş (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 3a)

Dördüncü ciltte ise, İsmâ'il Dede'nin hatalı okumadan kaynaklanan yanlış şerhini eleştirmiş ve doğrusunu belirtmiştir:

Hânenün harâb olmasından korkma ve endişe itme turma hemân fenâyâ sa'y eyle. **İsmâ'il Dede** bu beytün ma'nâsında ber ken kopar diyecek yire, pür kun demiş. Ya'nî toldur, pür eyle demiş ve Yemen'den murâd zât-ı baht-ı mertebe-i ehadiyyetdür demiş ve 'akîkden murâd cevâhir-i esmâ vü sıfâtdur demiş. Ma'nâdan katı ba'îd düşmüş. Meger beyt-i sâniyi görmemiş ola. Zîrâ Ez-harâbî hâne mendîş ü mehîst ma'nâsı anların virdüğü ma'nâyâ aslâ münâsib degüldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 108a)

Sabûhî'nin isim vererek bahsettiği *Mesnevî* şerhlerinin dışında "bazı şârihler" ifadesiyle yer verdiği şerhler de mevcuttur. Bu şerhlerin kimlere ait olduğu tespit edilememiştir:

Ba'zı şârihler Hazret-i Mevlânâ'nun nîst bâd buyurduğın te'vîl eyleyüp evliyâ'u'llâhdan bed-du'â sâdır olmaz demişler. Ne için sâdır olmaz? Enbiyâ 'aleyhüme's-selâm kıssaların iştmedinüz mi? Ba'zı kariyyeyi ve ba'zı şehri belki tamâm dünyâyı harâb eylediler. Kıssaları 'âleme dâstân olmışdur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 21a)

Ba'zı şerrâh bu beyt-i şerîfün ma'nâsında evliyâyı üç kısma taksîm idüp "coz mâhî"den murâd kısm-ı sâni ve kısm-ı sâlisdür demişler. Lâkin câyiz degüldür. Zîrâ "coz mâhî" buyurmağla mâhîninün gayrın ihrâc eyledi. Ya'nî evliyânun gayrın gürûh-ı evliyâdan ihrâc eyledi. Pes evliyânun gayrın götürüp gürûh-ı evliyâyâ dâhil eylemek yirinde degüldür. İmdi ol ma'nâ ki buyurmuşlar münâsib degüldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 25b)

Bunların yanı sıra Sabûhî; bazı kullanımlarda şârih olduğuna bile değinmeden "bazılar" diyerek farklı şerh ihtimallerini değerlendirmiştir:

Ba'zılar bundan murâd hacla 'umreden nehydür, mutlakâ duhûlden nehy degüldür, demişler. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 90a)

Ba'zılar demişler ki buşrâ ol vâridün yoldaşının ismi idi. Çünkü yalnız çıkarmaga kâdir olmadı. Ana çağırdı ki kendüye mu'âvenet eyleye Yüsufı çıkarmaga. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 93b)

Buradan anlaşılacağı gibi Sabûhî kendinden önce yazılmış olan *Mesnevî* şerhlerini okumuş ve kendi şerhindeki bazı problemleri, bu şerhlerden yola çıkarak anlatmış ve ispatlamıştır. Sabûhî'nin kaynak olarak kullandığı şerhlerin künyesine yer vermemiş oluşu, şerhinin daha sağlam temellere oturmasına engel olmuş, denilebilir.

5. Lügatler

Sabûhî Ahmed Dede, çoğu klasik şerhte olduğu gibi şerhini yazarken lügatlerden de faydalanmıştır. Fakat eser içerisinde hangi lügatten veya kimin lügatinden faydalandığını belirtmemiş, "lügatte" veya "lügat-i Arab'da" diyerek kelimelerin sözlük anlamlarına yer vermiştir:

Lugat-i 'Arab'da şeyh diyü koca kişilere dirler, ammâ ehl-i tarîk mâbeyninde pîr-i tarîkate şeyh dirler eger genc yigit dahî olursa. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 153b)

Nesh **lugatde** bir şey'ün sûretin izâle idüp bir şey'i âhara tebdîl kılmakdur. Ve nesh-i âyetden murâd hükmi ref' olup anun yirine bir gayrı âyetün hükmi sâbit olmakdur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 64a)

Keşf, **lugatde** hicâb-ı ref' olmağa dirler ammâ **istilâh-ı sûfiyyede** hücüüb-i suver mürtefi' olup esrâr-ı hafiyeye muttali' olmağa dirler. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 6a)

İhtiyârât-ı Sabûhî klasik şerhlerden bazı noktalarda farklılık göstermektedir. Bunlardan biri; beyitte yer alan kelimelerin sözlük anlamının verilmesidir. Şârih, muhtemelen hitap ettiği hedef kitlenin durumunu ve bilgi birikimini göz önüne alarak kelime tahliline ve kelimelerin sözlük anlamına çok yer vermemiştir. Bu sebeple de şerhinde kullandığı kaynaklardan olan lügatler, eser içerisinde kıymetli bir yere sahip değildir.

6. Atasözleri

*İhtiyârât-ı Sabûhî'*de kullanılan bir diğer kaynak da atasözleridir. Eser içerisinde önemli bir yer kaplamayan atasözleri Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere 3 farklı dilde kullanılmıştır. Türkçe olarak verilen atasözünün aslının Arapça olduğu belirtilmiştir.

Eserde kullanılan atasözleri şunlardır:

El mulku akîm:

Bu bir meseldür ki dirler el-mulku 'akîm ya'nî mülk togrıcı degüldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 133b)

El-keîlâmu zu-şucûn ve'l-keîlâmu bi-cerri'l-keîlâm:

Fî-şucûnin cerrehû cerru'l-keîlâm (6:1598)

İşâretdür 'Arab'un bu meseline ki: El-keîlâmu zu-şucûn ve'l-keîlâmu bi-cerri'l-keîlâm. Ya'nî keîlâm dallu budakludur birbirin çeker. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 201b)

Ba'de harâbu'l-Basra:

Basra'nun ve Mûsul'un yakılup harâb olmağından öndin ya'nî ihtiyât ile benüm hakkumda harâblık vâki' olmazdan öndin, yohsa sonra ağladugun fâ'ide virmez. Ba'de harâbu'l-basra darb-ı meseldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 192b)

Gecenin kelâmını gündüzün kelâmı mahveder:

Gicenün kelâmını mahv eyler gündüzün kelâmı dimekdür. Bu kelâm lisân-ı 'Arab'da darb-ı meseldür. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 107a)

Mevt-i ahmez:

Ahmez bir câneverdür ki deryâda olur. Ayakları yokdur. Deryâ mevc urup anı kenâra atar. Gâh olur ki bir mevc dahı gelüp anı deryâya salar ve gâh olur ki mevc gelmez intizârla kenârda helâk olur. Ol sebebden darb-ı mesel olup intizâra mevt-i ahmez dirler. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 165b)

Bimâ kâl emseytu Kurdiyyen ve asbahtu 'Arabiyyen:

Bunun birle ki Şeyh-i Mükerrerem didi: Emseytu Kurdiyyen, ya'nî Kürdî olduğum hâlde ahşâmladum, asbahtu 'Arabiyyen, 'Arabî olduğum hâlde sabâhladum ya'nî ahşâm câhil olduğum hâlde yatdum, sabâ 'âlim olduğum hâlde sabâhladum. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 10b)

İzâ-zeneyte fe'zni bi'l-hurrati ve izâ-serikte fe'srik ed-durrate:

Nitekim mesel-i 'Arab'da gelmişdür: Meselu 'arab ki izâ-zeneyte fe'zni bi'l-hurrati ve izâ-serikte fe'srik ed-durrate ya'nî eger zinâ idersen hur ile eyle ve ugurluk idersen incü ugurla. Türki'de dahı bu mesel vardur ki ugurlarsan kanun bahâsın ugurla ki katl olunursan kanun almış olursın, dirler. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2085, v. 95a)

Şârih 4. ciltte yer alan bir başlıktan ve bir âyetten faydalanarak atasözü kullanımıyla ilgili fikrini beyan etmiştir:

... ya'nî Allâh Ta'âlâ istihyâ eylemez her kankı mesel olursa darb eylemekden. ... Pes Allâh Ta'âlâ bu âyet-i kerîme ile anlarun inkârın red eyledi ki tahkîken Allâh istihyâ itmez be'ûdaten ile **darb-ı mesel** itmege. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 170a)

Allâh Ta'âlâ istihyâ eylemez be'ûdateni ve be'ûdatenden ahkar ve erzelin dahı **darb-ı mesel** eylemekden istihyâ itmez. ... Pes çün 'âdet-i Allâh'da mesel îrâd eylemek varmış ve her ne mesel olursa ve her ne kadar ednâ şey' olursa anunla **darb-ı mesel** itmekden istihyâ eylemezmiş. Evliyâ'u'llâh dahı tahallakû bi-ahlâki'llâhi mazmûniyla 'âmil olup her ne şey'le olursa mesel îrâd itmekden istihyâ itmezler. Zîrâ ednâ şey'le **darb-ı mesel** itmek fitnedür ve imtihândur. (İhtiyârât-ı Sabûhî, 2086, v. 170b)

Buna göre şârih; Allâh'ın sivrisineği veya ondan daha kötüsünü darb-ı mesel olarak kullanmaktan çekinmediğini, bazı velilerin de bu konuyu sözleriyle desteklediğini söylemektedir. Bu açıklamalarla şârih; darb-ı mesel kullanımıyla ilgili kötü düşüncelere sahip olan okuyucuları ikna etmeye çalışmaktadır. Böylece kendi şerhindeki darb-ı mesel kullanımının kötü görülmemesi gerektiğine dair bir delil sunmaktadır.

7. Mesnevî'den Kıssalar

Sabûhî Ahmed Dede'nin nadir de olsa kullandığı kaynaklardan biri de *Mesnevî*'de yer alan kıssalardır. Şârih, bir konuyu açıklarken *Mesnevî*'den şerh ettiği beyitler dışında, *Mesnevî*'de geçen ve konuyla alakalı olduğunu düşündüğü kıssalardan faydalanmıştır. Aşağıda tavşan ile arslan arasında geçen olay kısaca anlatılmıştır:

Hazret-i Mevlânâ bu birkaç beyt-i şerîfde hargûşun şîr elinden halâs olduğunu habs-i hâkden halâs bulan şâh u berge teşbîh idüp buyurur. Çün hargûş mevt elinden halâs buldı. Sebz ü raksân oldu. Şol hevâda raks iden şâh u berg gibi. Nitekim şâh u bergabs-i hâkden halâs bulurlar baş kaldurup hevâ ile harîf olup raks iderek zebân-ı şitâ ile Hak Te'âlâ'nun şükürin okuyup terennümâtla serâyân olurlar ve zebân-ı hâlle dirler ki bizüm kökümüzi ol 'atâ sâhibi olan Allâh Te'âlâ terbiyyet idüp besledi, tâ ki dıraht-ı vücûdumuz yogun ve togrı oldu, dirler.(*İhtiyârât-ı Sabûhî*, 2085, v. 55a)

Sonuç

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevî*; sadece şiir söylemek amacıyla değil, sâliklere yol göstermek ve tasavvufî mertebeleri anlatmak amacıyla yazılmış bir eserdir. Eser içerisinde Mevlânâ'nın etkilendiği bazı din büyüklerinin (Senâ'î ve Feridüddin Attar vb.) eserlerinden ve belli kaynaklardan izlere rastlanmaktadır. Yazıldığı günden bugüne hem tasavvufî çevrelerin hem de tüm insanlığın dikkatini çekmiş bir eser olması onun daha iyi anlaşılması için bazı faaliyetlerin yürütülmesine sebep olmuş ve böylece *Mesnevî* tercüme ve şerhleri ortaya çıkmıştır.

XV. yüzyılda başlayan *Mesnevî*'yi şerh etme geleneği, o günden bugüne kadar devam etmiştir. *Mesnevî*'yi okuyan şârihler kendi bilgi birikimlerine ve bakış açılarına göre eseri açıklamaya çalışmıştır. Bazı şârihlerin *Mesnevî*'nin tamamını şerh ettiğini bazılarının ise bir kısmını veya seçtikleri beyitleri şerh ettiğini bilmekteyiz. Her nasıl olursa olsun şârihler şerhlerinde belli başlı kaynaklara başvurmuşlardır. Şârihin kullanmış olduğu bu kaynaklar, onların kültürel ve ilmî birikimlerini de gözler önüne sermektedir. Şerhlere genel olarak baktığımızda dinî, tasavvufî kaynakların bolca kullanıldığını bunun yanında manzum-mensur birçok kaynağın bu eserlerde yer aldığını görmekteyiz.

XVII. yüzyılda Sabûhî Ahmed Dede tarafından yazılmış olan *İhtiyârât-ı Sabûhî* adlı *Mesnevî* şerhi; âyet ve hadis içeren beyitler, Arapça beyitler ve müşkil beyitlerden seçilmiş 2200 beytin şerhinden oluşmaktadır. Hakkındaki kaynaklardan ve eserlerinden yola çıkarak iyi bir eğitim aldığını, Arapça ve Farsça'ya hâkim olduğunu tespit ettiğimiz Sabûhî, Şam Mevlevîhânesi'ne şeyh olduktan sonra *Mesnevî* şerhi yazmaya karar vermiştir. Bu şerhi yazarken tıpkı diğer *Mesnevî* şerhlerinde olduğu gibi birçok kaynağa başvurmuş ve örnekler vermiştir.

Bu kaynaklara baktığımızda ilk sırada âyet ve hadisler gelmektedir. Zaten eserin sebep-i teşrihinde, şârih öncelikle âyet ve hadis içeren beyitleri şerh edeceğini söylemektedir. Bu sebeple seçilen beyitlerin büyük çoğunluğu âyet/hadis içeren beyitlerdir ve her beytin

açıklamasında beyitte var olan âyet veya hadisler izah edilmiştir. Bunun dışında birçok beyit/mısra/bend alıntılarında rastlanmaktadır. Verilen bu örneklerin bazılarının kaynaklarına (kime ait olduğu veya hangi eserden alındığı gibi) yer verilmezken bazılarında kısa bilgiler bulunmaktadır. Mensur eserlerde de durum farklı değildir. Genellikle dinî, tasavvufî nitelik taşıyan bu kaynak eserlerin hangi eserler olduğu bazen belirtilmiş bazen de sadece alıntı verilmiştir. Yine şerh metninde; başka *Mesnevî* şerhleri, lügatler, atasözleri, tahkiyeli metinler kaynak metinler olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak; *İhtiyârât-ı Sabûhî* tam anlamıyla klasik şerh metoduna uygun yazılmış bir eser olmamasına rağmen içerisinde kullanıldığı tespit edilen kaynaklar, özellikle şârihin bilgi-kültür birikiminin bir yansıması olarak karşımızda durmakta, şerhin anlaşılabilirliğini artırmakta ve şerhe doğruluk kazandırmaktadır.

Kaynaklar

- Ali Enver (H.1309). *Semâhâne-i edeb*. Âlem Matbaası.
- Altun K. (1997). *Tezkire-i Mucîb (inceleme-tenkitli metin-dizin sözlük)*. AKM Yay.
- Ayvansarâyî Hafız Hüseyin (2013). *Vefayât-ı Ayvansarâyî*. (Ramazan İkinci Haz.). Buhara Yayınları.
- Başçetin, M. Y. (2019). *Klasik Şerhlerin Metodolojisi*. Temizyürek, Fahri (Ed.) Prof. Dr. A. Halûk Dursun Anısına Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Dil-Tarih-Coğrafya 6-8 Aralık 2019 (s. 197-225). Asos Yayınevi.
- Çınarcı, M. N. (2020). *Mesnevî Şerhlerinin Kaynakları*. Abdirrassilova, Gulmira; Konyrbayeva, Sarash (Ed.) Al Farabi Journal 8. International Conference on Social Sciences 21-22 July 2020 Almaty Kazakhstan (s.316-320).Farabi Publications.
- Çınarcı, M. N. (2022). Muhammed Es'ad Dede'nin şerh-i Mesnevî'de referans aldığı kaynaklar, *International Journal of Filologia (IJOF)*, (8), 24-40.
- Dağlar A. (2007). Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi, *Turkish Studies*. 2 (4), 293-307.
- Esrar Dede (2000). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. (İlhan Genç Haz.). AKM Yay.
- Güleç İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî tercüme ve şerhleri*. Pan Yayıncılık.
- İsmail Belig (1999). *Nuhbetül-Âsâr li-Zeyl-i Zübdetül Eş'âr*. (Abdülkerim Akdulkadiroğlu Haz.). AKM Yayınları.
- Kabaklı A. (1976). *Mevlânâ*. Toker Yayınları.
- Korkmaz A., Töre E. (2022). İhtiyârât-ı Sabûhî'nin nüshaları hakkında. Karaismailoğlu, A., Şafak, Y. (Ed.), *Mevlânâ Araştırmaları* 8, (1. Baskı, s. 105-137). Akçağ Yay.
- Korkmaz A. (2021). *Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (IV.-VI. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (Tez No. 697882) [Doktora Tezi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicilli-i Osmanî*. (Nuri Akbayar Haz.). Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, Mensur, No: 2085.
- Sabûhî Ahmed Dede, *İhtiyârât-ı Sabûhî*, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, Mensur, No: 2086.
- Sahih Ahmed Dede (2003). *Mevlevîlerin Tarihi*. (Cem Zorlu Haz.). İnsan Yay.
- Töre E. (2021a). Anadolu Sahası Türkçe Mesnevî Şerhlerinin Yazılış Sebepleri. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, (61), 232-251.

Töre E. (2021b). Sabûhî Ahmed Dede'nin İhtiyârât-ı Sabûhî Adlı Mesnevî Şerhi (1.-3. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük) (Tez No. 699330) [Doktora Tezi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>